

Тема: Гетьманство І. Виговського. Розкол Гетьманської держави. Андрусівське перемир'я

Мета: охарактеризувати політичні події в Україні в другій половині XVII ст., основні засади внутрішньої і зовнішньої політики гетьманів Івана Виговського та Юрія Хмельницького; визначити передумови, що призвели до порушення територіальної цілісності України; розвивати в учнів уміння працювати з картою, історичними джерелами і на їх основі робити висновки та узагальнення, висловлювати свою думку, давати характеристику історичним діячам, характеризувати значення їх діяльності, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки; виховувати в учнів почуття патріотизму та громадянської свідомості.

Тип уроку: засвоєння нових знань

Обладнання: роздавальний матеріал, фрагменти фільмів «Виговський», «Руїна», ноутбук, портрети гетьманів І.Виговського, Ю.Хмельницького, П.Тетері, І.Брюховецького.

Основні поняття: Руїна, громадянська війна, Чорна рада, Правобережна Гетьманщина, Лівобережна Гетьманщина, Андрусівське перемир'я.

Основні дати: 1657-1659 рр. – гетьманування І. Виговського, 1658 р. – Гадяцька угода; 8 – 9 липня 1659 р. – Конотопська битва; 1659 р. – укладення україно московських Переяславських статей; 1660 р. – укладення україно польського Слободищенського трактату; 1663 р. – поділ Української держави на Правобережну і Лівобережну; 30 січня 1667 р. – укладення Андрусівського перемир'я.

Хід уроку

I. Організаційний момент

Повідомлення теми та мети уроку

II. Мотивація навчальної діяльності

Перегляд фрагменту фільму «Руїна»

III. Актуалізація опорних знань

1. Пригадайте умови Березневих статей 1654 р.
2. Чому Б. Хмельницький вирішив прийняти протекцію Московії?
3. У чому полягала зміна зовнішньополітичної орієнтації Хмельницького після Віленського перемир'я?
4. У якому становищі перебувала Українська держава на момент смерті Б. Хмельницького?
5. Яким було історичне значення діяльності Б. Хмельницького?

IV. Вивчення нового матеріалу

План

1. Гетьманство І. Виговського

Робота з термінами і поняттями

Громадянська війна — найгостріша форма політичної боротьби, що являє собою збройну сутичку між класами і соціальними групами, націями задля досягнення певних політичних цілей, головною з яких є досягнення повноти державної влади.

Руїна — термін, який позначає процес занепаду й спустошення України в результаті громадянської війни, гострої боротьби старшини за владу й постійної агресії сусідніх держав. (1657-1687)

Перегляд відеофільму «Виговський»

Робота з документом

Прочитайте умови Гадяцької угоди 1658 р. на ст. 154-155 підручника та заповніть пропуски у тексті.

Умови Гадяцької угоди 1658 р.

- ✓ Україна в межах Київського, Чернігівського та Брацлавського воєводств під назвою входить до складу Речі Посполитої як третя складова – нарівні з Польським королівством і Великим князівством Литовським;

- ✓ Федерація об'єднувалася особою короля, обраного представниками всіх трьох держав;
- ✓ На чолі Руського князівства був, якого затверджував Із чотирьох кандидатів, що були представниками козацької старшини; гетьман обирався
- ✓ Гетьману будь-які зовнішньополітичні відносини з іншими державами;
- ✓ Польські й литовські війська права перебувати в Україні;
- ✓ Козацький реєстр мав становити тис. осіб;
- ✓ Церковна унія мала бути; водночас п'ять православних ієрархів отримували місце в

У ч и т е л ь. Гадяцька угода спричинила погіршення українсько-російських відносин. У квітні 1659 р. російське військо на чолі з князем Трубецьким рушило на Україну і взяло в облогу місто Конотоп.

Робота з документом

Опрацюйте документи і з'ясуйте хід і значення битви під Конотопом.

Микола Аркас про битву під Конотопом

«21 квітня 1659 року військо московське облягло Конотоп, де зачинився у замку полковник Гуляницький з полковниками Ніжинським і Чернігівським, усього чотири тисяч чоловік. Облога тривала місяців зо два з половиною, і обложеним доводилося дуже скрутно, просто нестерпно. Але вони нізащо не хотіли здаватися московським воєводам. Полковник Гуляницький, коли князь Трубецькой надіслав йому листа і радив оддатися на царську ласку, замість відповіді наказав стріляти з гармат і рушниць. «Ми сіли на смерть, — гукали козаки. — Не оддамо міста».

...27 червня рушив Виговський із козаками, татарами... на підмогу Конотопові. Москалі не знали, яка у Виговського сила, і, коли назустріч йому з-під Конотопа було вислано військо, воно опинилося між двома вогнями — між татарами і Виговським. Настала катастрофа, якої ніхто не очікував.

Москалі зазнали розгрому, якого дотепер ніколи не знали. За 15 верст від замку, поблизу багнистої річки Соснівки, Виговський розбив москалів у прах, 30 000 московського війська лягли трупом, воєвода князь Пожарський потрапив у неволю, і хан, за непоштиві речі його, покарав його на смерть. Трубецькой з рештками війська мусив тікати до Путивля, Виговський гнав його аж до самого кордону України. Виговський... почав міркувати, щоб вигнати москалів із Києва». (Козацькі ватажки та гетьмани України. — Львів, 1991. — С. 78–79)

Російський історик Сергій Соловйов про битву під Конотопом

«Цвіт московської кавалерії загинув за один день, і московський цар більше ніколи не зможе зібрати таку чудову армію. Цар Олексій Михайлович з'явився перед своїм народом у жалобному вбранні, і Москву охопила паніка... Ходили поголоски, що цар збирався перебратися до Ярославля за Волгою і що Виговський наступає прямо на Москву». (Субтельний О. Україна. Історія. — К.: Либідь, 1991. — С. 133)

Завдання

1. Чому російський цар розпочав війну проти України?
2. Чим закінчилася битва під Конотопом і яке вона мала значення?
3. Як ви вважаєте, як надалі мав діяти Виговський? Чому?

Учитель. Однак Виговський не зміг скористатися результатами своєї перемоги. Адже всередині країни розпочався рух проти його влади, в результаті якого на козацькій раді було обрано гетьманом Юрія Хмельницького.

2. Гетьманування Юрія Хмельницького.

Учитель. Юрій Хмельницький був освіченою людиною, але не мав достатньої сили волі, політичного досвіду і хисту полководця.

Робота з таблицею в групах

Опрацюйте таблицю «Гетьманування Юрія Хмельницького» та визначте зовнішньополітичні орієнтири гетьмана. (додаток 1)

1-а група – Переяславські статті 1659 р. з Москвою

2-а – Слободищенський трактат 1660 р. з Польщею

Після опрацювання відбувається обговорення наслідків таких змін.

3. Розкол Української держави

Учитель. У цей час остаточно склався фактичний поділ території України на Правобережжя, яке визнавало польську владу, і Лівобережжя, підвладне Московській державі. В обох частинах Української держави в 1663 р. було встановлено окремі гетьманати:

— на Правобережжі в січні 1663 р. козацька рада в Чигирині обрала гетьманом Павла Тетерю (1663—1665 рр.);

— на Лівобережжі після нетривалого гетьманування Я. Сомка (1662 р.), якого не визнала Москва, 27 червня 1663 р. на Чорній раді в околицях Ніжина обрали гетьманом Івана Брюховецького (1663—1668 рр.).

Робота з документом

Опрацюйте витяг із роману П.Куліша «Чорна рада» та опишіть, за яких обставин відбулись вибори гетьмана у Ніжині.

«Ось ударили голосно в бубни, засурмили в сурми. Виходить із царського намету боярин, князь Гагін, з думними дяками. У руках царська грамота. Підняв грамоту високо – два дяки йому йому руки піддержували – і почав вичитувати царське ім'я.

Як ось позад брюховців сільська голота, не чуючи нічого, що читають, почала гукати:

-Івана Мартиновича волимо! Брюховецького волимо!

А Сомкове козацтво задне собі, чуючи, що оглашають гетьманом Брюховецького почало гукати:

-Сомка гетьманом!

І по всьому полю зчинивсь галас несказаний.

І зачепились. Хто шаблею, хто києм, хто ножакою.»

Робота з таблицею

Розпочніть складати таблицю «Гетьмани розділеної України»

Правобережна Україна	Лівобережна Україна
Павло Тетеря (1663-1665)	Іван Брюховецький (1663-1668)

Робота з картою

Розгляньте карту атласу «Україна у 1659-1667 рр.» та визначте території, на які поширювалася влада П. Тетері та І.Брюховецького.

4. Андрусівське перемир'я

Юридично поділ України був закріплений 30 січня 1667 року підписанням Андрусівського перемир'я між Москвою та Польщею.

Робота з документом

М. Аркас про Андрусівську угоду

«30 січня 1667 року в Андрусові підписана була угода Москви із Польщею на 13 літ.

По тій згоді Україна була поділена на дві частини, розділена Дніпром: лівий бік із Києвом дістався Московській державі, а правий — Польщі. З цієї умови Український народ бачив, що Москва унівець ставить його і тільки думає про себе. Над столітньою кривавою боротьбою українців за визволення з-під польського ярма Москва люто насміялась. Тоді, як заради того ж

визволення Україна оддала себе під руку єдиновірної держави, — ся держава віддає її назад тій самій Польщі, у тее ж ярмо, не питаючись народу, чи хоче він того». (Козацькі ватажки та гетьмани України. — Львів, 1991. — С. 88)

О. Субтельний про Андрусівську угоду

«...В січні 1667 року поляки та росіяни підписали Андрусівський мир. Попри те, що цей мир головним чином торкався України, жодна із сторін не завдала собі клопоту проконсультуватися з українцями. По суті, за цим миром Козацька Україна ділилась навпіл: поляки визнавали суверенітет царя над Лівобережжям, а московіти давали згоду на повернення поляків у Правобережжя. Стосовно делікатного питання про Київ вирішили, що місто ще на два роки лишиться під владою московитів, а потім буде повернено полякам. Москва так і не виконала цього пункту, постійно утримуючи Київ. Неозорі, фактично безлюдні землі запорожців переходили під подвійне польсько-московське управління й мали правити за буфер проти наскоків татар». (Субтельний О. Україна. Історія. — К.: Либідь, 1991. — С. 135)

Завдання

1. Які наслідки мало для України Андрусівське перемир'я 1667 р. між Росією і Польщею?
2. Покажіть на карті, як була вирішена доля українських земель за умовами цього договору.

V. Закріплення знань учнів

М. Костомаров про період Руїни

«Українська справа явно гинула. Невдача за невдачею знищували надії, і люди позбулися віри у свою справу, у свою мету. Виникла думка, що тієї мети взагалі не можна досягти. Через це зникала воля і терплячість, слабшала любов до рідного краю, до громадського добра. Патріотичні вчинки і жертви виявлялися даремними. Особисті приватні інтереси мали переваги над усіма чесними і патріотичними поривами. Своє власне домашнє горе для кожного ставало непомірно тяжким, кожний почав піклуватися тільки про себе самого. Людські душі дрібнішали, ставали убогими, розум притуплявся під вагою важкого пошуку шляху до порятунку. Усе, що було колись дорогим, святим, тепер щоразу продавалося дедалі дешевше. Героєм часу вважали того, хто вмів зберегти себе самого, виринути з болота анархії, утопивши в ньому іншого, забезпечивши себе самого, погубивши інших... Так бувало, де суспільство не йшло до одноголосно наміченої мети, де суспільний ідеал поступався ідеалу особистої наживи і самолюбства...»

Завдання

1. Чи згодні ви з думками, викладеними в цьому документі?
2. Доведіть це, використовуючи факти з сьогоденної теми.

VI. Підсумки уроку

VII. Домашнє завдання

1. Опрацювати §22.
2. Виконати завдання 12 на ст. 163

Роздатковий матеріал

Умови Гадяцької угоди 1658 р.

- ✓ Україна в межах Київського, Чернігівського та Брацлавського воєводств під назвою входить до складу Речі Посполитої як третя складова – нарівні з Польським королівством і Великим князівством Литовським;
- ✓ Федерація об'єднувалася особою короля, обраного представниками всіх трьох держав;
- ✓ На чолі Руського князівства був, якого затверджував Із чотирьох кандидатів, що були представниками козацької старшини; гетьман обирався
- ✓ Гетьманубудь-які зовнішньополітичні відносини з іншими державами;
- ✓ Польські й литовські війська права перебувати в Україні;
- ✓ Козацький реєстр мав становити тис. осіб;
- ✓ Церковна унія мала бути;водночас п'ять православних ієрархів отримували місце в

Умови Гадяцької угоди 1658 р.

- ✓ Україна в межах Київського, Чернігівського та Брацлавського воєводств під назвою входить до складу Речі Посполитої як третя складова – нарівні з Польським королівством і Великим князівством Литовським;
- ✓ Федерація об'єднувалася особою короля, обраного представниками всіх трьох держав;
- ✓ На чолі Руського князівства був, якого затверджував Із чотирьох кандидатів, що були представниками козацької старшини; гетьман обирався
- ✓ Гетьманубудь-які зовнішньополітичні відносини з іншими державами;
- ✓ Польські й литовські війська права перебувати в Україні;
- ✓ Козацький реєстр мав становити тис. осіб;
- ✓ Церковна унія мала бути;водночас п'ять православних ієрархів отримували місце в

Умови Гадяцької угоди 1658 р.

- ✓ Україна в межах Київського, Чернігівського та Брацлавського воєводств під назвою входить до складу Речі Посполитої як третя складова – нарівні з Польським королівством і Великим князівством Литовським;
- ✓ Федерація об'єднувалася особою короля, обраного представниками всіх трьох держав;
- ✓ На чолі Руського князівства був, якого затверджував Із чотирьох кандидатів, що були представниками козацької старшини; гетьман обирався
- ✓ Гетьманубудь-які зовнішньополітичні відносини з іншими державами;
- ✓ Польські й литовські війська права перебувати в Україні;
- ✓ Козацький реєстр мав становити тис. осіб;
- ✓ Церковна унія мала бути;водночас п'ять православних ієрархів отримували місце в

Умови Гадяцької угоди 1658 р.

- ✓ Україна в межах Київського, Чернігівського та Брацлавського воєводств під назвою входить до складу Речі Посполитої як третя складова – нарівні з Польським королівством і Великим князівством Литовським;
- ✓ Федерація об'єднувалася особою короля, обраного представниками всіх трьох держав;
- ✓ На чолі Руського князівства був, якого затверджував Із чотирьох кандидатів, що були представниками козацької старшини; гетьман обирався
- ✓ Гетьманубудь-які зовнішньополітичні відносини з іншими державами;
- ✓ Польські й литовські війська права перебувати в Україні;
- ✓ Козацький реєстр мав становити тис. осіб;
- ✓ Церковна унія мала бути;водночас п'ять православних ієрархів отримували місце в

Витяг із роману П.Куліша «Чорна рада»

«Ось ударили голосно в бубни, засурмили в сурми. Виходить із царського намету боярин, князь Гагін, з думними дяками. У руках царська грамота. Підняв грамоту високо – два дяки йому йому руки піддержували – і почав вичитувати царське ім'я.

Як ось позад брюховців сільська голота, не чуючи нічого, що читають, почала гукати:

-Івана Мартиновича волимо! Брюховецького волимо!

А Сомкове козацтво задне собі, чуючи, що оглашають гетьманом Брюховецького почало гукати:

-Сомка гетьманом!

І по всьому полю зчинивсь галас несказаний.

І зачепились. Хто шаблею, хто кием, хто ножакою.»

«Ось ударили голосно в бубни, засурмили в сурми. Виходить із царського намету боярин, князь Гагін, з думними дяками. У руках царська грамота. Підняв грамоту високо – два дяки йому йому руки піддержували – і почав вичитувати царське ім'я.

Як ось позад брюховців сільська голота, не чуючи нічого, що читають, почала гукати:

-Івана Мартиновича волимо! Брюховецького волимо!

А Сомкове козацтво задне собі, чуючи, що оглашають гетьманом Брюховецького почало гукати:

-Сомка гетьманом!

І по всьому полю зчинивсь галас несказаний.

І зачепились. Хто шаблею, хто кием, хто ножакою.»

«Ось ударили голосно в бубни, засурмили в сурми. Виходить із царського намету боярин, князь Гагін, з думними дяками. У руках царська грамота. Підняв грамоту високо – два дяки йому йому руки піддержували – і почав вичитувати царське ім'я.

Як ось позад брюховців сільська голота, не чуючи нічого, що читають, почала гукати:

-Івана Мартиновича волимо! Брюховецького волимо!

А Сомкове козацтво задне собі, чуючи, що оглашають гетьманом Брюховецького почало гукати:

-Сомка гетьманом!

І по всьому полю зчинивсь галас несказаний.

І зачепились. Хто шаблею, хто кием, хто ножакою.»

«Ось ударили голосно в бубни, засурмили в сурми. Виходить із царського намету боярин, князь Гагін, з думними дяками. У руках царська грамота. Підняв грамоту високо – два дяки йому йому руки піддержували – і почав вичитувати царське ім'я.

Як ось позад брюховців сільська голота, не чуючи нічого, що читають, почала гукати:

-Івана Мартиновича волимо! Брюховецького волимо!

А Сомкове козацтво задне собі, чуючи, що оглашають гетьманом Брюховецького почало гукати:

-Сомка гетьманом!

І по всьому полю зчинивсь галас несказаний.

І зачепились. Хто шаблею, хто кием, хто ножакою.»

М. Аркас про Андрусівську угоду

«30 січня 1667 року в Андрусові підписана була угода Москви із Польщею на 13 літ.

По тій згоді Україна була поділена на дві частини, розділена Дніпром: лівий бік із Києвом дістався Московській державі, а правий — Польщі. З цієї умови Український народ бачив, що Москва унівець ставить його і тільки думає про себе. Над столітньою кривавою боротьбою українців за визволення з-під польського ярма Москва люто насміялась. Тоді, як заради того ж визволення Україна оддала себе під руку єдиновірної держави, — ся держава віддає її назад тій самій Польщі, у теє ж ярмо, не питаючись народу, чи хоче він того».

О. Субтельний про Андрусівську угоду

«...В січні 1667 року поляки та росіяни підписали Андрусівський мир. Попри те, що цей мир головним чином торкався України, жодна із сторін не завдала собі клопоту проконсультуватися з українцями. По суті, за цим миром Козацька Україна ділилась навпіл: поляки визнавали суверенітет царя над Лівобережжям, а московіти давали згоду на повернення поляків у Правобережжя. Стосовно делікатного питання про Київ вирішили, що місто ще на два роки лишиться під владою московитів, а потім буде повернено полякам. Москва так і не виконала цього пункту, постійно утримуючи Київ. Неозорі, фактично безлюдні землі запорожців переходили під подвійне польсько-московське управління й мали правити за буфер проти наскоків татар

М. Аркас про Андрусівську угоду

«30 січня 1667 року в Андрусові підписана була угода Москви із Польщею на 13 літ.

По тій згоді Україна була поділена на дві частини, розділена Дніпром: лівий бік із Києвом дістався Московській державі, а правий — Польщі. З цієї умови Український народ бачив, що Москва унівець ставить

його і тільки думає про себе. Над столітньою кривавою боротьбою українців за визволення з-під польського ярма Москва люто насміялась. Тоді, як заради того ж визволення Україна оддала себе під руку єдиновірної держави, — ся держава віддає її назад тій самій Польщі, у тес ж ярмо, не питаючись народу, чи хоче він того».

О. Субтельний про Андрусівську угоду

«...В січні 1667 року поляки та росіяни підписали Андрусівський мир. Попри те, що цей мир головним чином торкався України, жодна із сторін не завдала собі клопоту проконсультуватися з українцями. По суті, за цим миром Козацька Україна ділилась навпіл: поляки визнавали суверенітет царя над Лівобережжям, а московіти давали згоду на повернення поляків у Правобережжя. Стосовно делікатного питання про Київ вирішили, що місто ще на два роки лишиться під владою московитів, а потім буде повернено полякам. Москва так і не виконала цього пункту, постійно утримуючи Київ. Неозорі, фактично безлюдні землі запорожців переходили під подвійне польсько-московське управління й мали правити за буфер проти наскоків татар». (Субтельний О. Україна. Історія. — К.: Либідь, 1991. — С. 135)

Микола Аркас про битву під Конотопом

«21 квітня 1659 року військо московське облягло Конотоп, де зачинився у замку полковник Гуляницький з полковниками Ніжинським і Чернігівським, усього чотири тисяч чоловік. Облога тривала місяців зо два з половиною, і обложеним доводилося дуже скрутно, просто нестерпно. Але вони нізачо не хотіли здаватися московським воєводам. Полковник Гуляницький, коли князь Трубецькой надіслав йому листа і радив оддатися на царську ласку, замість відповіді наказав стріляти з гармат і рушниць. «Ми сіли на смерть, — гукали козаки. — Не оддамо міста».

...27 червня рушив Виговський із козаками, татарами... на підмогу Конотопіві. Москалі не знали, яка у Виговського сила, і, коли назустріч йому з-під Конотопа було вислано військо, воно опинилося між двома вогнями — між татарами і Виговським. Настала катастрофа, якої ніхто не очікував.

Москалі зазнали розгрому, якого дотепер ніколи не знали. За 15 верст від замку, поблизу багнистої річки Соснівки, Виговський розбив москалів у прах, 30 000 московського війська лягли трупом, воєвода князь Пожарський потрапив у неволю, і хан, за непоштиві речі його, покарав його на смерть. Трубецькой з рештками війська мусив тікати до Путивля, Виговський гнав його аж до самого кордону України.

Виговський... почав міркувати, щоб вигнати москалів із Києва». (Козацькі ватажки та гетьмани України. — Львів, 1991. — С. 78–79)

Російський історик Сергій Соловйов про битву під Конотопом

«Цвіт московської кавалерії загинув за один день, і московський цар більше ніколи не зможе зібрати таку чудову армію. Цар Олексій Михайлович з'явився перед своїм народом у жалобному вбранні, і Москву охопила паніка... Ходили поголоски, що цар збирався перебраться до Ярославля за Волгою і що Виговський наступає прямо на Москву».

(Субтельний О. Україна. Історія. — К.: Либідь, 1991. — С. 133)

Микола Аркас про битву під Конотопом

«21 квітня 1659 року військо московське облягло Конотоп, де зачинився у замку полковник Гуляницький з полковниками Ніжинським і Чернігівським, усього чотири тисяч чоловік. Облога тривала місяців зо два з половиною, і обложеним доводилося дуже скрутно, просто нестерпно. Але вони нізачо не хотіли здаватися московським воєводам. Полковник Гуляницький, коли князь Трубецькой надіслав йому листа і радив оддатися на царську ласку, замість відповіді наказав стріляти з гармат і рушниць. «Ми сіли на смерть, — гукали козаки. — Не оддамо міста».

...27 червня рушив Виговський із козаками, татарами... на підмогу Конотопіві. Москалі не знали, яка у Виговського сила, і, коли назустріч йому з-під Конотопа було вислано військо, воно опинилося між двома вогнями — між татарами і Виговським. Настала катастрофа, якої ніхто не очікував.

Москалі зазнали розгрому, якого дотепер ніколи не знали. За 15 верст від замку, поблизу багнистої річки Соснівки, Виговський розбив москалів у прах, 30 000 московського війська лягли трупом, воєвода князь Пожарський потрапив у неволю, і хан, за непоштиві речі його, покарав його на смерть. Трубецькой з рештками війська мусив тікати до Путивля, Виговський гнав його аж до самого кордону України.

Виговський... почав міркувати, щоб вигнати москалів із Києва». (Козацькі ватажки та гетьмани України. — Львів, 1991. — С. 78–79)

Російський історик Сергій Соловйов про битву під Конотопом

«Цвіт московської кавалерії загинув за один день, і московський цар більше ніколи не зможе зібрати таку чудову армію. Цар Олексій Михайлович з'явився перед своїм народом у жалобному вбранні, і Москву охопила паніка... Ходили поголоски, що цар збирався перебраться до Ярославля за Волгою і що Виговський наступає прямо на Москву».

(Субтельний О. Україна. Історія. — К.: Либідь, 1991. — С. 133)